ZESZYTY NAUKOWE POLITECHNIKI ŚLĄSKIEJ 2002
Seria: BUDOWNICTWO z. 95 Nr kol. 1559

Dariusz KALARUS*
Akademia Górniczo-Hutnicza

ZASADY CHEMICZNEJ IDENTYFIKACJI CEMENTÓW PORTLANDZKICH

Streszczenie. W artykule zaprezentowano wyniki zawartości całkowitej pierwiastków śladowych w cemencie portlandzkim CEM I 32,5 R z trzech różnych cementowni krajowych. Przedstawiono podstawowe założenia chemicznej identyfikacji cementów portlandzkich. Na podstawie wyników badań wybrano 6 pierwiastków śladowych mogących pełnić rolę znaczników chemicznych cementu portlandzkiego.

PRINCIPLE CHEMICAL IDENTIFICATION OF PORTLAND CEMENTS

Summary. In the paper contains of total trace elements in Portland cement CEM I 32,5 R from three different of polish cement factories. Presented the base principle chemical identification of Portland cements. The results show that 6 trace elements could be chemical „fingerprinting" Portland cement.

1. Wstęp

Cement jest podstawowym składnikiem bardzo dużej grupy tworzyw i wyrobów budowlanych, między innymi konstrukcji betonowych, zapraw i wypraw murarskich. Jako spoiwo cement kształtuje najważniejsze cechy użytkowe tych wyrobów, w tym właściwości określające trwałość i bezpieczeństwo ich eksploatacji. Problematyka trwałości i bezpieczeństwa wyrobów cementopochodnych jest bardzo ważna z uwagi na duże obciążenia eksploatacyjne, na przykład przemysłowych budowli betonowych. W tej dziedzinie bardzo istotne zagadnienia stanowią: ocena stanu zagrożenia, analiza awarii konstrukcji betonowych i określenie przyczyn i odpowiedzialności za zniszczenie konstrukcji. Wymagania technologiczne betonu związane z ilością cementu w mieszance betonowej (w/c, zawartość cementu) muszą być

*Opiekun naukowy: Dr hab. inż. Wiesława Nocuń-Wczelik

uzupełnione danymi dotyczącymi jakości cementu, a w sytuacjach konfliktowych zachodzi konieczność określenia dostawcy cementu. Dokładna analiza spoiwa cementowego w zaczynie cementowym w konstrukcji betonowej jest zagadnieniem trudnym. Znormalizowane postępowanie na drodze analizy chemicznej jest żmudne i daje jedynie półilościowe wyniki. Problem identyfikacji rodzaju i pochodzenia cementu w produkcie lub w wyrobie może być rozwiązany przy wykorzystaniu nowoczesnych instrumentalnych metod analizy. Metody te pozwalają na oznaczenia ilościowe stężeń tych pierwiastków, których wahania koncentracji w cemencie można odnieść do rozwiązań technologicznych określonego producenta. Założeniem realizowanego tematu są badania cementów pod kątem określenia koncentracji wybranych pierwiastków śladowych, których zawartości w cemencie można wiązać z procesem technologicznym danego wytwórcy. Zakłada się badania określonych sekwencji pierwiastków śladowych służących jako znaczniki w identyfikacji cementów i producentów. Praktyczny wymiar pracy związany jest poprzez miarodajną identyfikację cementu w wyrobach i produktach z możliwością wykorzystania opracowywanej metodologii, na przykład przy postępowaniach sądowych i ekspertyzach awarii budowlanych, oceny nielegalnego przecieku cementu z importu.

2. Kryterium wyboru pierwiastków w identyfikacji cementów

Problem, jak określić pochodzenie (rodzaj) cementu w betonie, jest przedmiotem nielicznych publikacji [1-4]. Zagadnienie to może być rozwiązane przez analityczne określenie pewnych pierwiastków, które mogą pełnić rolę znaczników chemicznych. Dzięki temu możliwa jest identyfikacja wytwórcy cementu [1, 2]. Nie wszystkie pierwiastki mogą być przydatne jako znaczniki. Kilka aspektów musi być uwzględnionych przy takim wyborze:

1. Nie mogą to być pierwiastki główne cementu - pierwiastki te w klinkierze i cemencie występują w zbliżonych stężeniach.
2. Powinny pochodzić z głównych surowców (kamień wapienny, margiel, glina itp.), a nie pochodzić z paliwa, materiałów ogniotrwałych (wymurówka pieca), zużywających się części z urządzeń rozdrabniających (kruszarki, młyny).
3. Powinny być stabilne termicznie, ponieważ pierwiastki lotne wyparowują w strefach gorących i kondensują się w chłodniejszych strefach pieca, tak więc ich ilości mogłyby się różnić w zależności od warunków panujących w piecu.

4. Powinny być obecne w mierzalnych ilościach.
5. Nie powinny tworzyć rozpuszczalnych związków przy pH > 10, ponieważ w wysokozasadowym środowisku betonu mogą migrować i być wymyte z betonu.

Powyższe rozważania wskazują, jakie pierwiastki nie powinny być przedmiotem analizy jako znaczniki:

- pierwiastki stanowiące główne składniki cementu: Ca, Si, Al, Fe, S i alkalia,
- pierwiastki występujące w paliwie - V, Zn, Pb (opony odpadowe) itd.,
- urządzenia rozdrabniające zawierają pierwiastki wchodzące w skład stopu stalowego - należy więc również wyeliminować W, Mn, Cr,
- związki alkaliów, Hg, Tl, Sn jako łatwo lotne; z uwagi na kryterium podane w punktach 4 i 5 nie mogą być przedmiotem analizy pierwiastki ziem rzadkich, metale szlachetne oraz Cr, Mn, U.

Wydaje się prawdopodobne, że pierwiastki, które w zadowalający sposób mogą pełnić role znaczników to: Sr, Ba, Mn, Mg, Ti, Zr [1]. Stront i bar są zawsze obecne w kamieniu wapiennym w ilościach prawie stałych, zależnych od ich geologicznego źródła. Goguel i St.John zastosowali po raz pierwszy wykres Ca-Sr-Mn do identyfikacji cementów nowozelandzkich [2]. Badania Tamasa wykazały, że tak zwane 3-elementowe (Sr-Ba-Mn) przybliżenie (3EA) nie jest w pełni odpowiednie [1]. Zgodnie z najnowszymi badaniami Tamasa i innych dopiero tak zwane 6-elementowe przybliżenie daje możliwości bardziej zadowalającej identyfikacji [3].

3. Rodzaje i skład cementu

Cement jest to spoiwo hydrauliczne, tj. drobno zmielony materiał nieorganiczny, który po zmieszaniu z wodą daje zaczyn, wiążący i twardniejący w wyniku reakcji i procesów hydratacji, i który po stwardnieniu pozostaje wytrzymały i trwały także pod wodą [5]. Szczegółowy podział ze względu na rodzaj cementów powszechnego użytku przedstawia tablica 1.

Tablica 1

Rodzaje i skład cementu powszechnego użytku [5]

Główne rodzaje	Nazwy 27 wyrobów (rodzajów cementu powszechnego użytku)		Skład (udział w procentach masy										
			Składniki główne										Składniki drugorzędne
			klinkier K	żużel wielkopiecowy S	pył krzemionkowy D	pucolana naturalna P	pucolana naturalna wypalana Q	popiół lotny krzemionkowy V	popiół lotny wapienny W	łupek palony T	wapień L	wapień LL	
CEM I	cement portlandzki	CEM I	95-100	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0-5
CEM II	cement portlandzki żużlowy	CEM II/A-S	80-94	6-20	–	–	–	–	–	–	–	–	0-5
		CEM II/B-S	65-79	21-35	–	–	–	–	–	–	–	–	0-5
	cement portlandzki krzemionkowy	CEM II/A-D	90-94	–	6-10	–	–	–	–	–	–	–	0-5
	cement portlandzki pucolanowy	CEM II/A-P	80-94	–	–	6-20	–	–	–	–	–	–	0-5
		CEM II/B-P	65-79	–	–	21-35	–	–	–	–	–	–	0-5
		CEM II/A-Q	80-94	–	–	–	6-20	–	–	–	–	–	0-5
		CEM II/B-Q	65-79	–	–	–	21-35	–	–	–	–	–	0-5
	cement portlandzki popiołowy	CEM II/A-V	80-94	–	–	–	–	6-20	–	–	–	–	0-5
		CEM II/B-V	65-79	–	–	–	–	21-35	–	–	–	–	0-5
		CEM II/A-W	80-94	–	–	–	–	–	6-20	–	–	–	0-5
		CEM II/B-W	65-79	–	–	–	–	–	21-35	–	–	–	0-5
	cement portlandzki łupkowy	CEM II/A-T	80-94	–	–	–	–	–	–	6-20	–	–	0-5
		CEM II/B-T	65-79	–	–	–	–	–	–	21-35	–	–	0-5
	cement portlandzki wapienny	CEM II/A-L	80-94	–	–	–	–	–	–	–	6-20	–	0-5
		CEM II/B-L	65-79	–	–	–	–	–	–	–	21-35	–	0-5
		CEM II/A-LL	80-94	–	–	–	–	–	–	–	–	6-20	0-5
		CEM II/B-LL	65-79	–	–	–	–	–	–	–	–	21-35	0-5
	cement portlandzki mieszany	CEM II/A-M	80-94	<----------6-20---------->									0-5
		CEM II/B-M	65-79	<----------21-35---------->									0-5
		CEM III/A	35-64	36-65	–	–	–	–	–	–	–	–	0-5
CEM III	cement hutniczy	CEM III/B	20-34	66-80	–	–	–	–	–	–	–	–	0-5
		CEM III/C	5-19	81-95	–	–	–	–	–	–	–	–	0-5
CEM IV	cement pucolanowy	CEM IV/A	65-89	–	<----------11-35---------->					–	–	–	0-5
		CEM IV/B	45-64	–	<----------36-55---------->					–	–	–	0-5
CEM V	cement mieszany	CEM V/A	40-64	18-30	–	<--------18-30-------->			–	–	–	–	0-5
		CEM V/B	20-38	31-50	–	<--------31-50-------->			–	–	–	–	0-5

W technologii produkcji cementu stosuje się składniki, których właściwości i udział w cemencie są ściśle zdefiniowane przez wymagania norm przedmiotowych i przepisów technologicznych [5]. Cement powszechnego użytku obok klinkieru portlandzkiego może zawierać wiele innych składników głównych i drugorzędnych. Cztery podstawowe tlenki - CaO, SiO_2, Al_2O_3 i Fe_2O_3, z których zbudowane są główne minerały zawarte w klinkierze cementu portlandzkiego, stanowią na ogół 96-97 % masy klinkieru. Pozostałe 3-4 % masy klinkieru stanowią składniki uboczne, o zawartościach na poziomie poniżej 1% do ppm (ślady), których wpływ na proces produkcji klinkieru i własności użytkowe cementu może być bardzo znaczący. Poza głównymi składnikami występuje w cemencie w niewielkich ilościach wiele innych tlenków, pochodzących z domieszek i z zanieczyszczeń surowców, z popiołu paliwa używanego do wypału klinkieru i gipsu dodawanego w czasie przemiału cementu. Klinkier portlandzki składa się zasadniczo z czterech głównych faz: alitu, który jest bliski ortokrzemianowi trójwapniowemu $Ca_3[SiO_4]O$ - (C_3S), belitu, zbliżonego do ortokrzemianu dwuwapniowe-

go $Ca_2[SiO_4]$ - (C_2S), glinianu trójwapniowego $Ca_3[Al_2O_6]$ - (C_3A) oraz ferrytu $C_2(A,F)$ - (C_4AF). Największe stężenie domieszek izomorficznych występuje w glinianie trójwapniowym (ok. 12-13 %), a następnie w glinianoferrytach (ok. 10-11 %), belicie (ok. 6 %), a najmniejsze w alicie (ok. 4 %) [6]. Podstawienia izomorficzne są możliwe w przypadku jonów o zbliżonych promieniach. Na przykład Sr^{+2} o promieniu 113pm łatwo podstawia Ca^{+2} o r=99pm we wszystkich fazach klinkierowych. W przypadku gdy podstawienie izomorficzne dotyczy jonów o różnym ładunku, występują podstawienia grupowe, np. (Ca^{2+}, Si^{4+}) $\Leftrightarrow$ 2 Al^{3+}. Warunki panujące w strukturze C_3A - obecność dużych luk i znacznych rozmiarów kationów Ca^{2+}-stwarzają możliwości inkorporowania innych dużych jonów i podstawień heterowalencyjnych typu: Ca^{2+}, Al^{3+} $\Leftrightarrow$ Na^{+}, K^{+}, Si^{4+}. Lista najczęściej spotykanych domieszek tworzących roztwory stałe z fazami klinkierowymi przedstawia się następująco [7]: **C_3S** - Mg, Al, Fe, Na, K, Cr, Ti, P, S; **C_2S** - Mg, Al, Fe, P, S, Na, K, Mn, Cr; **C_3A** - Na, K, Fe, Si, Mg, Mn, Cr, Ti; **C_4AF** - Mg, Mn, Ti, Na, K, Cr. Pierwiastki śladowe (zawartość < 0,01 %) obecne w zestawie surowcowym i w paliwie, w warunkach panujących w piecu ulegają w większości przypadków immobilizacji [8]. W zależności od własności chemicznych w różnych proporcjach zostają wbudowane do faz klinkierowych i/lub tworzą związki lotne stanowiące po kondensacji składniki pyłów. Wysoka wartość pH fazy ciekłej zaczynu cementowego oraz zwarta mikrostruktura zaczynu zapewniają na ogół bardzo wysoki stopień ich związania [9]. W oparciu o dane dotyczące bilansu materiałowego pierwiastków śladowych w różnych instalacjach piecowych [10, 11] podział pierwiastków śladowych pod względem lotności przedstawia się następująco: pierwiastki śladowe o wysokiej lotności (klasa I) - Se, Bi, Pb, Tl, Cd, Hg, o umiarkowanej lotności (klasa II) - Rb, Cs, o niskiej lotności (klasa III) - Sr, Ba, B, Sn, Ta, As, Cr, Co, U, Cu, Zn, Sb, Mo, Ni, V.

4. Metody badań

Program badawczy obejmuje oznaczenie koncentracji pierwiastków śladowych w okresowo pobieranych próbkach cementu z wytypowanych cementowni produkujących klinkier portlandzki na bazie surowców o różnym pochodzeniu geologicznym. Badania obejmują cement portlandzki CEM I z trzech wytypowanych cementowni: „A", „B" i „C" Wybór cementowni podyktowany był pochodzeniem geologicznych surowców do produkcji klinkieru portlandzkiego. Do badań stosowano próbki jednostkowe cementów pobrane z wysyłki według obo-

wiązujących procedur w zakładach produkcyjnych. Zakres oznaczeń prób jednostkowych cementu obejmował pomiary zawartości śladowych całkowitej pierwiastków śladowych oraz ilość tych pierwiastków rozpuszczalną w wodzie. Pomiary koncentracji stężeń metali ciężkich prowadzono metodą instrumentalną przy wykorzystaniu atomowej spektrometrii emisyjnej z plazmą wzbudzoną indukcyjnie ICP-OES, spektrometrem „Plasma 400" firmy Perkin-Elmer.

- Zawartość całkowitą metali ciężkich oznaczono w roztworach po mineralizacji próbek cementu w kwasie nadchlorowym $HClO_4$ lub metodą stapiania materiału z nadtlenkiem sodu wg PN-EN 196-2.
- Badania wymywalności metali ciężkich z cementów przeprowadzono wg procedury określonej w Dzienniku Ustaw Nr 162, poz.1116. Eluat do pomiarów stężenia metali ciężkich przygotowuje się z próbki o masie 100 g cementu w proporcji z wodą destylowaną 1:10.

4.1. Wyniki badań

Wyniki oznaczeń zawartości metali ciężkich w znormalizowanych cementach krajowych zestawiono w tablicach 2-4, prezentując kolejno:

- zawartość całkowitą metali ciężkich w badanych cementach - tablica 2,
- wartość średnią oraz współczynnik zmienności obliczone z wszystkich wyników zawartości całkowitej pierwiastków śladowych w cementach z poszczególnych cementowni - tablica 3,
- średnie wartości oraz współczynniki zmienności wymywalności metali ciężkich obliczone dla wszystkich wyników badań cementów z poszczególnych cementowni - tablica 4.

Tablica 2

Zawartość całkowita pierwiastków śladowych w cemencie portlandzkim CEM I 32,5 R

Składnik	Cement portlandzki CEM I 32,5 R z cementowni																		
	„A"							„B"						„C"					
	mg/kg [ppm]																		
Cr	16	15	17	16	35	31	32	24	26	28	35	39	34	23	24	26	37	35	49
Zn	51	44	52	48	47	42	75	181	180	182	180	135	158	1905	1908	1910	1906	1611	1793
Cd	4	3	4	3	3,5	3	3	4,5	4,5	5	5	4	2	8	7,5	7	8	10	10
Pb	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	9	239	227	229	233	283	277
Co	6,5	6,5	6	5,5	6,5	4	4	9	8,5	9	9	6	6	8,5	7,5	8	8	6	5
Ni	14	15	16	14	14	14	16	19	18	18	18	17	16	20	21	19	20	24	20
Mn	144	154	148	151	149	166	158	308	308	307	308	318	246	416	417	420	417	403	445
Cu	7,5	8,5	8	7,5	8	7	6	22	23	22	22	10	12	40,5	42	41	41	33	33
Ba	136	136	138	137	116	133	106	166	165	167	166	200	305	156	151	159	154	146	117
Sr	545	537	539	551	549	701	528	828	835	829	740	809	674	1581	1598	1587	1476	1581	1247
V	35	38	36	37	36	38	46	32	28	29	30	34	36	35,5	37,5	36	39	48	45

Tablica 3

Wartości średnie i współczynniki zmienności zawartości całkowitej pierwiastków w cementach

Składnik	Cement portlandzki CEM I 32,5 R z cementowni					
	„A"		„B"		„C"	
	średnia [mg/kg]	Współczynnik zmienności [%]	średnia [mg/kg]	Współczynnik zmienności [%]	średnia [mg/kg]	Współczynnik zmienności [%]
Cr	**23**	38,92	**31**	18,92	**32**	31,03
Zn	**51**	21,53	**169**	11,30	**1839**	6,56
Cd	**3**	14,17	**4**	27,01	**8**	15,22
Pb	–	–	–	–	**248**	10,16
Co	**6**	20,35	**8**	18,91	**7**	19,06
Ni	**15**	5,65	**18**	5.85	**21**	8,47
Mn	**153**	4,78	**299**	8,81	**420**	3,28
Cu	**8**	10,89	**19**	31,66	**38**	11,00
Ba	**129**	9,80	**195**	28,57	**147**	10,49
Sr	**564**	10,77	**786**	8,29	**1512**	9,07
V	**38**	9,59	**32**	9.78	**40**	12,81

Tablica 4

Wartości średnie i współczynniki zmienności wymywalności pierwiastków z cementów

Składnik	Cement portlandzki CEM I 32,5 R z cementowni					
	„A"		„B"		„C"	
	średnia [mg/kg]	Współczynnik zmienności [%]	średnia [mg/kg]	Współczynnik zmienności [%]	średnia [mg/kg]	Współczynnik zmienności [%]
Cr	**8.113**	30.54	**5.730**	63.85	**10.747**	53.77
Zn	**0.015**	47.14	**0.004**	47.14	**0.077**	105.43
Cd	**0.007**	62.98	**0.001**	43.30	**0.002**	47.14
Pb	**0.330**	28.91	**0.223**	51.51	**0.347**	55.81
Co	**0.033**	17.32	**0.043**	48.04	**0.040**	25.00
Ni	**0.077**	99.62	**0.150**	11.55	**0.07**	51.51
Mn	**<0.0004**	-	**<0.0004**	-	**<0.0004**	-
Cu	**0.002**	70.71	**0.25**	57.25	**0.002**	50.00
Ba	**3.480**	24.85	**3.203**	37.45	**2.510**	39.38
Sr	**39.173**	37.53	**28.143**	39.73	**100.01**	53.10
V	**0.287**	41.62	**0.217**	2.66	**0.203**	15.02

5. Omówienie wyników

Z uzyskanych dotychczas wyników zawartości całkowitej pierwiastków śladowych w próbkach badanych cementów portlandzkich CEM I 32,5 R pochodzących z trzech wybranych cementowni „A", „B" i „C" stwierdza się występowanie znacznych różnic w poziomach zawartości Zn, Mn, Sr, Ba, Cu i Pb. Stężenie pozostałych pierwiastków w cementach portlandzkich CEM I 32,5 R, tj.: Cr, Cd, Co, Ni, i V utrzymuje się na porównywanym poziomie niezależnie od pochodzenia próbek. W próbkach cementu portlandzkiego CEM I 32,5 R pochodzących z cementowni „C" zauważa się zdecydowanie wyższe zawartości Zn, Pb, Sr i Cu w stosunku do próbek cementów portlandzkich pochodzących z cementowni „A" i „B". Materiał z cementowni „A" charakteryzuje się najniższą zawartością Zn, Mn i Cu w stosunku do pozostałych cementów. Cement pochodzący z cementowni „B" charakteryzuje się najwyższą zawartością Ba. Badania całkowitej zawartości pierwiastków śladowych wykazały, że największe różnice w poziomach koncentracji w cementach portlandzkich CEM I 32,5 R pochodzących z cementowni „A", „B" i „C" występują dla Sr, Zn, Cu, Ba, Mn i Pb. Cementy z cementowni „A" i „B" charakteryzują się bardzo niskimi zawartościami ołowiu. Biorąc pod uwagę dany pierwiastek, jako znacznik należy uwzględnić jego wymywalność z cementu. Wymywalność pierwiastków śladowych z badanych cementów jest bardzo niewielka i mieści się dla większości metali w zakresie 10^{-3} ppm. Jedynie w przypadku Cr, Ba i Sr obserwuje się wyniki wymywalności rzędu ppm. Ilość rozpuszczonego w wodzie pierwiastka w stosunku do jego zawartości całkowitej w cemencie jest zbliżona dla wszystkich próbek materiału pochodzących z poszczególnych cementowni: dla Cr wynosi około 8 %, dla Ba około 3 %, dla Sr około 10 %. Na rysunku 1 przedstawiono średnie wartości koncentracji dla wytypowanych pierwiastków śladowych, spełniających założenia stawiane im jako znaczniki cementu portlandzkiego CEM I 32,5 R. Brak słupka na histogramie oznacza zawartość pierwiastka poniżej granicy wykrywalności spektrometrem emisyjnym Perkin-Elmer „Plasma 400". Przy niezmiennym w czasie składzie chemicznym namiaru surowcowego na klinkier portlandzki pierwiastki śladowe, takie jak: Sr, Zn, Cu, Ba, Mn, Pb mogą być znacznikami cementów portlandzkich CEM I 32,5 R produkowanych w cementowniach „A", „B" i „C".

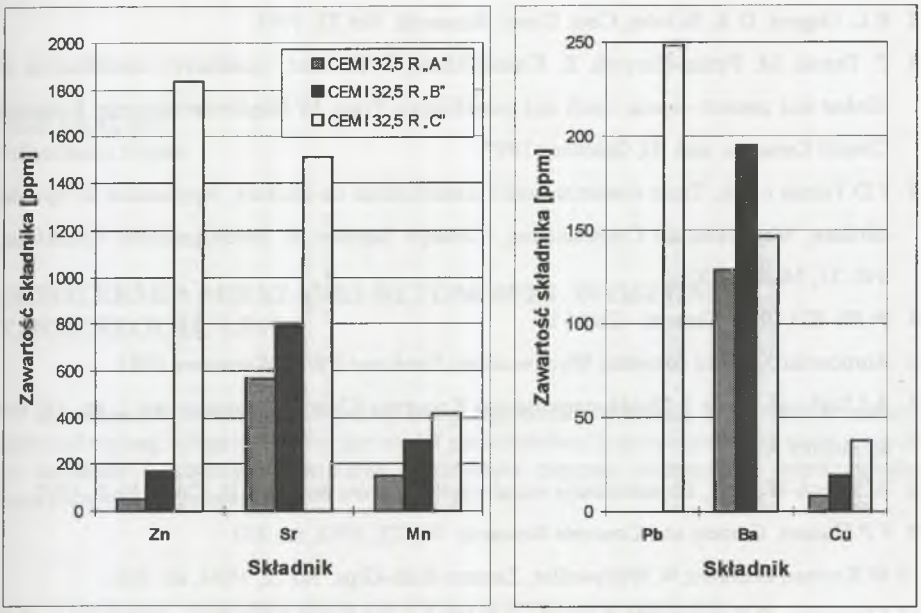

Rys. 1. Zawartość całkowita pierwiastków śladowych w cemencie portlandzkim (wartości średnie)
Fig. 1. Total trace elements in Portland cements (average values)

6. Wnioski

1. Wszystkie badane cementy CEM I 32,5 R z cementowni „A", „B" i „C charakteryzowały się stabilnym poziomem koncentracji pierwiastków śladowych.
2. Stabilny w czasie poziom występowania pierwiastków śladowych umożliwia wytypowanie pierwiastków śladowych jako znaczników do identyfikacji pochodzenia cementu.
3. Wytypowane pierwiastki: Zn, Mn, Pb, Cu, Ba i Sr mogą spełnić rolę znaczników dla cementów portlandzkich produkowanych w omawianych zakładach.

LITERATURA

1. F.D. Tamas, Tagnit-Hamou, J. Tritthart, Trace elements in clinker and their use as „fingerprints" to facilitate their Qualitative identification, Materials Science of Concrete - The Sidney Diamond Symposium", American Ceramic Society, Westerville 1998.

2. R.L. Goguel, D.A. St John, Cem. Concr. Research, Vol.23, 1993.
3. F. Tamas, M. Patkai-Horvath, E. Kristof-Mako, J. Tritthart, Qualitative identification of clinker and cement - some result and possibilities, Prace 10 Międzynarodowego Kongresu Chemii Cementu, tom III, Geteborg 1997.
4. F.D.Tamas i inni, Trace elements based classification on clinkers, Application to Spanish clinkers, Materiales de Consrtucction, Consejo Supeior de Investigaciones Cientificas, Vol. 51, Madryt 2001.
5. Pr PN-EN 197-1 Cement - Część 1.
6. Kurdowski, Chemia cementu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.
7. A.I.Bojkowa-Prace 8 Międzynarodowego Kongresu Chemii Cementu, tom I, str. 17, Rio de Janeiro 1986.
8. W.Nocuń-Wczelik, Immobilizacja metali ciężkich przez fazę C-S-H, CWB, Nr 5, 1997.
9. F.P.Glasser, Cement and Concrete Research, Vol.22, 1992, str. 201.
10. W.Krcmar, B.Linner,W.Wellsweller, Zement-Kalk-Gips, No 12, 1994, str. 600.
11. J.Szczerba, D.Kalarus, Obieg metali ciężkich przy utylizacji odpadów pogalwanicznych w piecu obrotowym do produkcji klinkieru portlandzkiego metodą mokrą, Prace Naukowe IMMB, Nr 31, Lądek-Zdrój 2001, str.191.

Recenzent: Prof. dr hab. Stefania Grzeszczyk

Abstract

In the paper contains of total trace elements in Portland cement CEM I 32,5 R from three different of polish cement factories. Presented the base principle chemical identification of Portland cements. The results show that 6 trace elements could be chemical „fingerprinting" Portland cement.